

JINOYATCHI XULQI MOTIVATSIYASI SHAKLLANISHING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK ASOSLARI

Shukurullayev Hamidulla Nurulla o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada jinoyatchi shaxsi shakllanishiga sabab bo'luvchi omillar va ularning turlari. Jinoyatchi shaxsiga xos bo'lgan xususiyatlar va jinoyatga undovchi omillarning ijtimoiy-psixologik asoslari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Jinoyat, jinoyatchi shaxsi, ijtimoiy, omillar, mexanizm, ta'sirlar, xulq-atvor xususiyatlar

Jahon psixologiyasi fanida jinoyatchi shaxsi va uning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari to'g'risida bir qancha ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Umuman olganda insonni jinoyatga undaydigan omillar va uni keltirib chiqaruvchi sabablar bir qancha bo'lishi mumkin. Jinoyatchining shaxsiyati ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan turli xil fazilatlar va xususiyatlar bilan tavsiflanadi: ijobiy, neytral, salbiy. Bu fazilatlar shaxsning hayotiy faoliyati mahsulidir. Shaxs tug'ilgan paytdan boshlab, unda turli sifat va xususiyatlarning shakllanishi, rivojlanishi va mustahkamlanishi jarayoni boshlanadi, agar ular salbiy xususiyatga ega bo'lsa, salbiy muhit bilan o'zaro ta'sir qila boshlaydi, jinoyatchi shaxsini bevosita shakllantiradi .

Shu bilan birga, insonning barcha fazilatlarini va xususiyatlarini ikki guruhga bo'lish mumkin:

- 1) o'zgarmas xususiyatlar;
- 2) o'zgaruvchan xususiyatlar.

O'zgarmas belgilarga jins va millat bilan bog'liq bo'lgan demografik xususiyatlar, temperament kabi ba'zi psixologik xususiyatlar va ruhiy kasalliklar kabi ba'zi biologik xususiyatlar kiradi. Bundan tashqari, o'zgarmas xususiyatlar tabiiy va asosan insonning biologik tabiati bilan bog'liq bo'lgan fazilatlar va xususiyatlarda namoyon bo'ladi, bu genetik jihatdan oldindan belgilab qo'yilgan va hodisalarning tabiiy rivojlanishida doimiylik bilan tavsiflanadi.

O'zgaruvchan xususiyatlar asosan insonning ijtimoiy tabiati bilan bog'liq (garchi ba'zi hollarda ular biologik jarayonlar, masalan, orttirilgan kasallik tufayli ham paydo bo'lishi mumkin) va shuning uchun ularni o'zgartiruvchi turli omillar ta'siriga bog'liq. Ko'pincha o'zgaruvchan xususiyatlar shaxsning ijtimoiy munosabatlarga bosqichma-bosqich kirib borishi bilan bog'liq holda ularning mazmunining ko'p bosqichli o'zgarishiga olib keladi.

Jinoyatchi shaxsini belgilovchi asosiy xususiyatlar shaxsning axloqiy deformatsiyasi bo'lganligi sababli (chunki ular jinoiy xulq-atvorni keltirib chiqaradi), bunday shaxsni shakllantirish jarayoni ularga nisbatan ko'rib chiqilishi kerak. Shunday qilib, jinoyatchi shaxsining shakllanishiga tashqi va ichki omillar ta'sir ko'rsatadi. Tashqi omillar o'zlari ta'sir qiladigan shaxsning irodasiga bog'liq bo'lmagan turli hodisalar, munosabatlar, hodisalarda namoyon bo'ladi. Ichki omillar, aksincha, bu shaxsning aqliy va aqliy faoliyatining mahsuli yoki uning ijtimoiy xususiyatlarining natijasidir.

Shu bilan birga, tashqi omillar juda muhim, chunki ular tug'ilgan paytdan boshlab odamga ta'sir qila boshlaydi. Ichki omillar, aslida, tashqi omillar ta'sirining mahsulidir, shuning uchun ular ikkinchi

darajali xususiyatga ega, ammo bu ularning jinoyatchi shaxsini shakllantirish jarayonida yetakchi rolni egallashini istisno qilmaydi. Masalan, retsdivist jinoyatchilar va mutaxassislar tomonidan namoyon bo'ladigan jinoiy submadaniyat ideallarini chuqur idrok etish tashqi ijobiy omillarning (masalan, huquqni muhofaza qilish sifatini oshirish, mehnat bozorini rivojlantirish va boshqalar) ta'sirini zararsizlantirishi va xohishni kuchaytirishi mumkin.[11]

Jinoiy xulq – makon va zamonda rivoj topib, jinoyat tarkibini tashkil etuvchi tashqi, ob'ektiv harakatlarni, shuningdek, jinoyat sodir etilishini belgilovchi ichki, oldingi psixologik hodisalarni o'z ichiga olgan jarayondir. Jinoiy xulq-atvorni o'rganishning muhim jihati uning "mexanizmi" ni tahlil qilishdir. Bu atama jinoiy harakatlar rivojlanishining ma'lum bir ketma-ketligini bildiradi: jinoiy niyatlarning paydo bo'lishi, jinoyat sodir etish to'g'risida qaror qabul qilish, ularning harakatlarini rejalashtirish va nihoyat, jinoyatchi tomonidan amalga oshirilishi.

Qasddan jinoyat sodir etish mexanizmi odatda uchta asosiy bo'g'inni o'z ichiga oladi: jinoyat motivi, jinoiy harakatlarni rejalashtirish va ularni amalga oshirish. Jinoiy xulq-atvor mexanizmi jinoyatchining shaxsiyati va tashqi jismoniy va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq. U shaxsdan ajralgan holda mavjud bo'la olmaydi, chunki bu mexanizmni tashkil etuvchi barcha psixik jarayonlar shaxsning o'zida, organizmida va inson miyasida sodir bo'ladigan jarayonlardir. Inson nafaqat o'z rejalarini amalga oshiradi, balki o'z harakatlarining mumkin bo'lgan natijasini ham oldindan ko'radi. Jinoiy xulq-atvor mexanizmi xuddi tashqi muhit bilan chambarchas bog'liq.

Uning harakat motivlari ichki va tashqi ta'sirlar asosida, shaxs manfaatlarining u boshidan kechirayotgan hayotiy vaziyat xususiyatlari bilan o'zaro ta'sirida tug'iladi. Jinoyatchining kelajakdagi harakatlarini rejalashtirishda tashqi muhitdan chalg'itib bo'lmaydi. Va jinoyatning ijro etilishi bu muhitga eng to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Shaxsning o'zi tashqi muhitning ta'sirini boshdan kechiradi, garchi bu ta'sir ehtimollik, statistik xarakterga ega.

Jinoiy xulq-atvor mexanizmi faoliyatining mazmuni va xususiyatlarini tahlil qilish ham nazariy, ham amaliy nuqtai nazardan juda muhimdir. Bu jinoyatning oldini olish, huquqbuzar shaxsining yo'nalishini o'zgartirishga yordam beradigan choralarni aniqlashga yordam beradi. Ko'p hollarda jinoiy xulq-atvorni o'z vaqtida to'xtatish, shaxsning niyat va harakatlarini boshqa tomonga burish va shu orqali jinoyat sodir etilishining oldini olish mumkin.[12]

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki har bir jinoyatni keltirib chiqaruvchi ma'lum bir sabablar majmui va motivi bo'ladi. Jinoyatchi shaxsini shakllanishiga insonni o'rab turgan ijtimoiy muhit muhim ahamiyatga ega ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Umumiy psixologiya: Pedagogika va psixologiya bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik. / P.I. Ivanov, M.E. Zufarova; Mas'ul muharrir D.M. Mirzajonova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008. 480 b.

2. E G'oziyev. Ontogenez psixologiyasi/darslik /.Tosbkent:"NIF MSH", 2020, 288 bet.

3. Axmedov, A. (2022). The negative effect of internet gambling on youth psychology. AsianJournalof Multidimensional Research, 11(5), 76-79
4. Diyorugli, A. A. (2022). The negative effect of public culture on youth consciousness and its social psychological features. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(5), 289-291.
5. Ugli, AkhmedovA. D., et al. "Depressive Behavior in Sports Competitions and Their Characteristics of Will-sustainability."JournalNX, vol. 6, no. 04, 2020,pp. 50-53
6. Axmedov A. ZAMONAVIY DUNYODA YOSHLARNI INTERNET TAHDIDLARIDAN HIMOYA QILISHNING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK MEKANIZMLARI (KIBERBULLING) //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B8. – C. 1629-1633.
7. Axmedov A. OMMAVIY MADANIYATNING YOSHLAR ONGIGA SALBIY TA’SIRI VA UNING IJTIMOYIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B7. – C. 1115-1118.
8. Saidov, A., & Saydullaev, J. (2022). УЗБЕК ОИЛАЛАРИДАГИ ТАРБИЯНИНГ ИЖТИМОЙИЙ-ПСИХОЛОГИК АХАМИЯТИ. Science and innovation, 7(B8), 1649-1654.
9. Ismailovich, A. S. (2020). Problems Of Improving Psychology Of Healthy Lifestyle Of Uzbek Family. Scientific reports of Bukhara State University, 4(1), 313-318.
10. SharifjonTo'lqino'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. –2022. –T. 1. –No. 11. –C. 57-60.
11. https://studme.org/78011/pravo/formirovanie_lichnosti_prestupnika_mehanizm_prestupnogo_povedeniya
12. <https://studfile.net/preview/5551753/page:5/>